

## บทเรียนจากการพัฒนาสื่อกลางนวัตกรรมส่งเสริมการเลี้ยงลูกด้วยนมแม่

### LESSONS FROM THE DEVELOPMENT OF PLATFORM FOR INNOVATIONS IN BREASTFEEDING PROMOTION

ภัทรพรรณ ทำดี\*

*Patrapan Tamdee\**

ภาควิชาสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

*Department of Sociology and Anthropology, Faculty of Social Sciences, Kasetsart University.*

*\*Corresponding author, e-mail: fsocppl@ku.ac.th*

**Received: 15 March 2021; Revised: 5 May 2021; Accepted: 21 May 2021**

#### บทคัดย่อ

เมื่อผู้หญิงต้องเป็นทั้ง “แม่” และ “แรงงาน” จึงจำเป็นต้องอาศัย “นวัตกรรม” เป็น “เพื่อนคู่คิด” เพื่อให้สามารถทำหน้าที่ทั้งสองอย่างได้อย่างสมดุล การวิจัยเชิงคุณภาพในรูปแบบการวิจัยและพัฒนาในครั้งนี้จึงมีวัตถุประสงค์เพื่อ 1) พัฒนาสื่อกลางนวัตกรรมส่งเสริมการเลี้ยงลูกด้วยนมแม่ และ 2) ถอดบทเรียนจากกระบวนการพัฒนาสื่อกลางนวัตกรรมส่งเสริมการเลี้ยงลูกด้วยนมแม่เพื่อใช้เป็นช่องทางในการสืบค้นนวัตกรรมเผยแพร่ใน 2 ช่องทาง ได้แก่ เว็บไซต์ และช่องยูทูป ซึ่งได้รวบรวมและเผยแพร่นวัตกรรมในรูปแบบสื่อออนไลน์ 3 ประเภท ได้แก่ คลิปวิดีโอ อินโฟกราฟิก และคู่มือในรูปแบบดิจิทัลไฟล์ เพื่อให้กลุ่มเป้าหมายทั้งแม่ที่เตรียมความพร้อมสำหรับการเลี้ยงลูกด้วยนมแม่ บุคคลใกล้ชิด ผู้สนใจทั่วไป ตลอดจนผู้ปฏิบัติงานในการส่งเสริมการเลี้ยงลูกด้วยนมแม่ได้นำไปใช้ประโยชน์ โดยการนำรูปแบบการประเมินแบบชิปปีซึ่งพัฒนาโดย แดเนี่ยล สตีฟเฟิลบีมาใช้ในการประเมินความก้าวหน้าของโครงการเป็นระยะ ทั้งในระหว่างดำเนินโครงการจนกระทั่งสิ้นสุดโครงการ โดยเน้นกระบวนการมีส่วนร่วมระหว่างนักวิจัย ผู้ทรงคุณวุฒิในสาขาต่าง ๆ และผู้ใช้ประโยชน์ ทั้งนี้ ได้มีการติดตามการใช้ประโยชน์จากสื่อออนไลน์ 2 ช่องทาง ในระหว่างเดือนมกราคม-มีนาคม 2563 ซึ่งมีผู้เข้าชมเว็บไซต์จำนวน 109 คน และเข้าชมช่องยูทูป จำนวน 107 คน และประเมินความคิดเห็นต่อการใช้สื่อด้วยแบบสอบถามออนไลน์ วิเคราะห์ข้อมูลด้วยความถี่ ร้อยละ และค่าเฉลี่ย ผลจากการถอดบทเรียน พบว่า เงื่อนไขสำคัญที่ส่งผลต่อการดำเนินงานโครงการ ได้แก่ การคำนึงถึงความหลากหลายของผู้ใช้ประโยชน์ โดยเฉพาะแม่ที่กำลังเลี้ยงลูก ซึ่งอาจมีข้อจำกัดและเงื่อนไขในการใช้ชีวิตและการทำงานแตกต่างกัน และกระบวนการมีส่วนร่วมของผู้เกี่ยวข้องในการพัฒนานวัตกรรมเพื่อให้สอดคล้องกับความต้องการและการใช้ประโยชน์ นอกจากนี้ ควรมีการส่งเสริมผู้ที่

ปฏิบัติงานเชิงรุกด้านการส่งเสริมการเลี้ยงลูกด้วยนมแม่ซึ่งทำงานใกล้ชิดและเข้าใจในบริบทความต้องการของแม่ เพื่อให้สามารถพัฒนานวัตกรรมที่ใช้กับบริบทการทำงานด้วยตนเองได้

**คำสำคัญ:** นวัตกรรม การเลี้ยงลูกด้วยนมแม่ สื่อออนไลน์

### **Abstract**

When a woman has to be both “mother” and “labor”, “innovation” is necessary to be “partner” for supporting labor-mother to perform both functions in a balanced manner. The objectives of this qualitative research and development are 1) to develop an innovative medium to promote breastfeeding and 2) to extract lessons from the process of developing platform for innovations in breastfeeding promotion by creating 2 platforms including website and YouTube channel, which has gathered and disseminated innovations in 3 form of online media such as video clips, infographics, and digital printed files media. These medias were made to the target groups of mothers who are preparing for breastfeeding, their close people, general public, as well as those who work in breastfeeding promotion sectors. The CIPP Evaluation Model, developed by Daniel Stufflebeam, was used to evaluate project progress in form of formative evaluation in during project execution through to end of the project with an emphasis on the participation process between researchers, experts in various fields, and users. Online questionnaires was used to evaluate utilization of 2 platforms during January to March 2019 with 109 website visitors and 107 viewers of Youtube channel. Frequency, percentage, and mean were used to analyze data. As a result of the lessons learned, it was found that the key conditions affecting the implementation of the project were consideration of diversity of users, especially mothers who are raising children who have limitations and conditions for living and working differently. Moreover, the processes for the involvement of stakeholders in the development of innovations in accordance with their needs and uses are also significant condition. In addition, proactive breastfeeding practitioners, who work closely with and understand the practice of breastfeeding and the context of the mother's needs, should be encouraged to develop their own innovations which can be applied to their work context.

**Keywords:** Innovation, Breastfeeding, Online media

### **บทนำ**

ปัญหาและอุปสรรคในการเลี้ยงลูกด้วยนมแม่ถูกอธิบายด้วยมุมมองและวิธีการจัดการที่แตกต่างกัน สำหรับบุคลากรทางการแพทย์ หรือการให้บริการในคลินิกนมแม่นั้น ส่วนใหญ่จะเน้นการหาสาเหตุของปัญหาการเลี้ยงลูกด้วยนมแม่อันเนื่องมาจากข้อจำกัดในแง่สภาพร่างกาย และปัญหาสุขภาพของแม่ รวมทั้งเป็นปัญหาที่เกิด

จากวิธีการในการให้นม เช่น ปัญหาให้นมมีเลือดปน ปัญหาให้นมไม่พอ ปัญหาจากหัวนมของแม่ ภาวะคัดเต้านม และเต้านมอักเสบ เป็นต้น [1-2] ซึ่งวิธีการจัดการ คือ การแก้ไขที่สุขภาพร่างกายของแม่ และการให้ความรู้แก่แม่ ในการฝึกทำอุ้มให้นมลูก วิธีบีบเก็บน้ำนมแม่ วิธีเก็บรักษานมแม่ที่บีบเก็บได้ เป็นต้น [3] นอกจากนี้ จากการศึกษาวิจัยเกี่ยวกับปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อการส่งเสริมการเลี้ยงลูกด้วยนมแม่ พบว่า มีปัจจัยที่เอื้อต่อการเลี้ยงลูกด้วยนมแม่อยู่หลายประการ เช่น การได้รับข้อมูลและคำแนะนำเกี่ยวกับการเลี้ยงลูกด้วยนมแม่จากบุคลากรทางการแพทย์ในสถานพยาบาล การกระตุ้นส่งเสริมเกี่ยวกับการเลี้ยงลูกด้วยนมแม่จากสมาชิกในครอบครัว เพื่อนหรือบุคคลใกล้ชิด และการได้รับข้อมูลข่าวสารเกี่ยวกับการเลี้ยงลูกด้วยนมแม่จากสื่อต่าง ๆ [4-5]

อย่างไรก็ตาม อุปสรรคสำคัญที่ทำให้แม่ไม่สามารถเลี้ยงลูกด้วยนมแม่มีความเกี่ยวข้องกับงานของแม่อย่างชัดเจน โดยเฉพาะแม่ที่ต้องออกมาทำงานนอกบ้าน และเป็นแรงงานในระบบ ซึ่งต้องปฏิบัติตามระเบียบของหน่วยงาน แต่ในทางปฏิบัติมีแม่จำนวนไม่น้อยที่มีความจำเป็นต้องกลับมาทำงานก่อนครบกำหนดลาคลอดตามกฎหมาย คือ 90 วัน เนื่องจากเงื่อนไขทั้งจากตัวแม่เอง และเงื่อนไขขององค์กรและงานที่รับผิดชอบ [6] บริบทเหล่านี้ทำให้แม่ทำงานต้องคอยวิตกกังวลและกดดันกับปริมาณของน้ำนมของตนเอง และระยะเวลาในการเลี้ยงลูกด้วยนมแม่ จนต้องพยายามลงทุนกับอุปกรณ์หรือเครื่องมือในการช่วยเพิ่มปริมาณน้ำนม และเก็บน้ำนมในรูปแบบต่าง ๆ ตลอดจนยอมเสี่ยงกับการใช้ยาหรือสมุนไพรในการกระตุ้นน้ำนมอีกด้วย ภายใต้บริบทของการทำงานที่ยังคงไม่เอื้ออำนวย นอกจากนี้ การที่แม่แต่ละคนจะตัดสินใจเลือกต่อรองและปรับตัวต่อสถานการณ์ที่เป็นเงื่อนไขต่อการเลี้ยงลูกด้วยนมแม่อย่างไรขึ้นอยู่กับฐานของทรัพยากรที่แม่แต่ละคนมีอยู่แตกต่างกัน [7]

ทั้งนี้ ทรัพยากรที่สังคมจะสามารถช่วยในการส่งเสริมให้ผู้หญิงที่เป็นแม่สามารถใช้เป็นตัวช่วยหรือเพิ่มทางเลือกในการตัดสินใจในการเลี้ยงลูกด้วยนมแม่ได้ในรูปแบบของนวัตกรรมส่งเสริมการเลี้ยงลูกด้วยนมแม่ เนื่องจากแม่ที่ต้องการเลี้ยงลูกด้วยนมแม่ต่างต้องรับภาระในการแสวงหาข้อมูลเกี่ยวกับข้อมูลการเลี้ยงลูกด้วยนมแม่ด้วยตนเองจากแหล่งข้อมูลต่าง ๆ ที่มากมายและหลากหลาย อีกทั้งการเข้ารับการอบรมในหลักสูตรสำหรับพ่อแม่่มือใหม่ส่วนใหญ่มักเป็นเรื่องการเตรียมตัวในการคลอด และด้านการเลี้ยงดูบุตรเป็นหลัก ซึ่งหากมีสื่อกลางในการรวบรวมข้อมูลนวัตกรรมส่งเสริมการเลี้ยงลูกด้วยนมแม่ ซึ่งมีทั้งนวัตกรรมในรูปแบบของวัสดุอุปกรณ์ที่ช่วยสำหรับการให้นมแม่ที่สามารถทำได้ด้วยตนเองโดยไม่ต้องลงทุนสูง นวัตกรรมด้านอาหาร สูตรอาหาร หรือสมุนไพรพื้นบ้านสำหรับกระตุ้นน้ำนมแม่ นวัตกรรมด้านการออกแบบสถานที่ทำงานให้เอื้อต่อการเลี้ยงลูกด้วยนมแม่ของพนักงาน ซึ่งปัจจุบันมีความพยายามในการสร้างนวัตกรรมเหล่านี้จากหลายภาคส่วน ทั้งบุคลากรทางการแพทย์และสาธารณสุข ผู้ประกอบการ และตัวแม่เองที่พยายามลองผิดลองถูกกับวิธีการต่าง ๆ เพื่อให้แม่สามารถเข้าถึงข้อมูลด้านนวัตกรรมได้สะดวกยิ่งขึ้น ตลอดจนหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง โดยเฉพาะสถานประกอบการได้มีส่วนร่วมในการสร้างบริบทที่ส่งเสริมการเลี้ยงลูกด้วยนมแม่ของพนักงาน

เป้าหมายสำคัญของโครงการวิจัยในครั้งนี้ จึงมุ่งเน้นที่การสร้างสื่อกลางในการรวบรวมนวัตกรรมที่จะช่วยส่งเสริมการเลี้ยงลูกด้วยนมแม่ โดยเป็นการสร้างพื้นที่ในการรวบรวมข้อมูลและสื่อเกี่ยวกับนวัตกรรมส่งเสริมการเลี้ยงลูกด้วยนมแม่ที่เผยแพร่ไว้แล้วบนสื่อออนไลน์จากแหล่งข้อมูลอื่น ๆ รวบรวมไว้เป็นศูนย์กลาง ตลอดจนพัฒนาสื่อใหม่เพิ่มเติมในรูปแบบสื่อออนไลน์ที่เข้าถึงและใช้งานได้ง่ายขึ้น ทั้งนวัตกรรมในรูปแบบของวัสดุอุปกรณ์ที่แม่สามารถทำเองได้ นวัตกรรมประเภทอาหารและโภชนาการเพื่อกระตุ้นน้ำนมที่ปลอดภัย รวมทั้งการจัดบริบท

การทำงานในองค์กรเพื่อให้เอื้อต่อการให้มอบบุตรของพนักงาน ซึ่งอาจมีการดำเนินการหรือเผยแพร่ไว้แล้วบางส่วน แต่ในรูปแบบที่กระจุกกระจาย และเข้าถึงยาก เพื่อให้แม่ที่มีความมุ่งมั่นตั้งใจในการเลี้ยงลูกด้วยนมแม่สามารถใช้เป็นตัวช่วยในการตัดสินใจของตนเอง โดยไม่จำเป็นต้องอาศัยการลงทุนสูง เนื่องจากในปัจจุบันการใช้สื่อออนไลน์ในการค้นคว้าข้อมูลเกี่ยวกับการเลี้ยงลูกด้วยนมแม่ และการใช้สื่อสังคมออนไลน์ในการแลกเปลี่ยนประสบการณ์ระหว่างแม่ที่เผชิญกับสถานการณ์แบบเดียวกัน นับเป็นช่องทางหนึ่งที่แม่ในยุคนี้ใช้เป็นเพื่อนคู่คิด ตลอดจนการค้นคว้าหาข้อมูลจากผู้เชี่ยวชาญต่าง ๆ เพื่อยืนยันความน่าเชื่อถือของข้อมูลเช่นเดียวกับสถานประกอบการที่มีความมุ่งมั่นอยากจะช่วยเหลือและสนับสนุนให้พนักงานในองค์กรได้เลี้ยงลูกด้วยนมแม่ไปพร้อมกับทำงานให้กับองค์กรได้อย่างมีประสิทธิภาพได้มีแนวทางจากสถานประกอบการต้นแบบในการดำเนินการปรับเปลี่ยนบริบทในองค์กรเพื่อเอื้อต่อการเลี้ยงลูกด้วยนมแม่ได้ ทั้งนี้เพื่อผลประโยชน์ที่จะเกิดขึ้นกับทั้งแม่และเด็ก ตลอดจนครอบครัว องค์กร และสังคมโดยรวม เนื่องจากเมื่อแม่สามารถเลี้ยงลูกด้วยนมแม่ได้อย่างเต็มที่ที่จะทำให้ผู้หญิงสามารถทำหน้าที่ทั้งในฐานะแม่และแรงงานได้อย่างสมดุล ซึ่งนำไปสู่ความมั่นคงในสถาบันครอบครัว และความมั่นคงทางเศรษฐกิจเนื่องจากผู้หญิงยังคงสามารถทำงานในองค์กรได้อย่างมีประสิทธิภาพ ตลอดจนผลกระทบต่อสุขภาพของเด็กหากได้มีโอกาสกินนมแม่อย่างเต็มที่ซึ่งจะช่วยลดค่าใช้จ่ายด้านสุขภาพได้ในระยะยาว ซึ่งการศึกษาในส่วนนี้เป็นการถอดบทเรียนจากกระบวนการพัฒนานวัตกรรมดังกล่าว เพื่อสะท้อนถึงข้อจำกัด สิ่งที่ต้องตั้งข้อสังเกต และแนวทางในการดำเนินงานโครงการในระยะยาว ตลอดจนการประยุกต์ใช้กับประเด็นการพัฒนาในกลุ่มประชากรอื่น หรือในประเด็นที่เกี่ยวข้องอื่น ๆ ต่อไป

ทั้งนี้ วิธีการดำเนินการและเป้าหมายของโครงการวิจัยในครั้งนี้ ได้กำหนด ภายใต้กรอบแนวคิดที่ว่า ผู้หญิงที่เป็นแม่ในยุคนี้สามารถตัดสินใจเลือกที่จะเลี้ยงลูกด้วยวิธีการต่าง ๆ อย่างอิสระบนพื้นฐานของทรัพยากร หรือ resource ที่ตนเองมีอยู่ ไม่ว่าจะเป็นการตัดสินใจเลี้ยงลูกด้วยนมแม่หรือไม่ก็ตาม เพราะ “อัตลักษณ์ของความ เป็นแม่” ซึ่งถือเป็น “self-identity” เป็นผลผลิตจากกระบวนการไตร่ตรองสะท้อนคิด (self-reflexivity) ของผู้หญิงเอง ที่จะตัดสินใจเลือกทางเดินชีวิตของตนเอง ซึ่งบางคนเลือกที่จะทำหน้าที่ของแม่อย่างเต็มที่ด้วยการพยายามที่จะเลี้ยงลูกด้วยนมแม่ ในขณะที่เดียวกัน ก็พยายามที่จะทำหน้าที่ของแรงงานให้กับครอบครัวและองค์กรด้วยการทำงานสร้างรายได้ไปพร้อมกันด้วย ดังนั้น การจะส่งเสริมให้ผู้หญิงที่เป็นแม่หันมาให้ความสำคัญกับการเลี้ยงลูกด้วยนมแม่เพิ่มมากขึ้นถึงแม้จะต้องทำงานไปด้วย จึงไม่ใช่การกดดันหรือผลักดันให้ผู้หญิงต้องเลือกการเลี้ยงลูกด้วยนมแม่เป็นคำตอบ ซึ่งหากไม่สามารถทำได้ก็ถูกมองว่าไม่สามารถแสดงบทบาทของแม่ได้เต็มที่หรือเป็น “แม่ที่ไม่ดี” แต่ต้องพยายามสนับสนุนด้านทรัพยากร (resource) ที่เอื้อต่อการเลี้ยงลูกด้วยนมแม่ของผู้หญิง ไม่ว่าจะ เป็นในแง่อุปกรณ์ โภชนาการ และบริบทที่เอื้อให้ผู้หญิงสามารถเลี้ยงลูกด้วยนมแม่และทำงานไปพร้อมกันด้วย เพื่อเป็นการเพิ่มทางเลือกให้กับผู้หญิง โดยผู้หญิงจะเป็นผู้ตัดสินใจเองว่าจะใช้ทางเลือกใดที่เหมาะสมกับบริบท และฐานทรัพยากรของตนเอง การพัฒนาสื่อกลางในการรวบรวมและกระจายนวัตกรรมส่งเสริมการเลี้ยงลูกด้วยนมแม่ในที่นี้ จึงถือเป็นการส่งเสริมทรัพยากรในลักษณะหนึ่ง ซึ่งเป็นตัวช่วยในการตัดสินใจของผู้หญิงในการเลี้ยงลูกด้วยนมแม่ โดยผู้หญิงสามารถคิด ตีความ และไตร่ตรองได้โดยสมัครใจ

## วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อพัฒนาสื่อกลางนวัตกรรมส่งเสริมการเลี้ยงลูกด้วยนมแม่
2. เพื่อถอดบทเรียนจากกระบวนการพัฒนาสื่อกลางนวัตกรรมส่งเสริมการเลี้ยงลูกด้วยนมแม่

## วิธีดำเนินการวิจัย

การดำเนินการวิจัยในครั้งนี้เป็นการวิจัยและพัฒนา (Research and Development) โดยใช้วิธีการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม (Participatory Action Research) โดยเน้นการมีส่วนร่วมของผู้มีส่วนเกี่ยวข้องในการให้ข้อมูลเกี่ยวกับนวัตกรรมส่งเสริมการเลี้ยงลูกด้วยนมแม่ ทั้งนี้ ในส่วนของแหล่งข้อมูลนวัตกรรมเป็นการคัดเลือกนวัตกรรมส่งเสริมการเลี้ยงลูกด้วยนมแม่ที่เผยแพร่ไว้บนสื่อออนไลน์ที่เข้าถึงได้และเปิดเป็นสาธารณะ และข้อมูลความต้องการและปัญหาอุปสรรคการเลี้ยงลูกด้วยนมแม่จากข้อมูลงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง และข้อมูลการแลกเปลี่ยนข้อมูลประสบการณ์ของแม่ที่เปิดเป็นสาธารณะจากสื่อสังคมออนไลน์ โดยมีผู้มีส่วนร่วมในกระบวนการคัดเลือกและพัฒนาสื่อกลางนวัตกรรมซึ่งประกอบด้วย แม่ที่เคยผ่านประสบการณ์การเลี้ยงลูกด้วยนมแม่ จำนวน 5 คน ผู้แทนสถานประกอบการซึ่งมีประสบการณ์ในการจัดบริหารการทำงานให้เอื้อต่อการเลี้ยงลูกด้วยนมแม่ของพนักงาน จำนวน 2 หน่วยงาน และผู้ทรงคุณวุฒิที่เชี่ยวชาญในด้านต่าง ๆ จำนวน 8 คน ซึ่งประกอบด้วย 1) ผู้เชี่ยวชาญด้านโภชนาการ 1 คน 2) ผู้เชี่ยวชาญด้านกระบวนการสื่อสาร 1 คน 3) ผู้เชี่ยวชาญด้านเทคนิคในการสร้างเว็บไซต์และสื่อออนไลน์ 2 คน 4) เจ้าหน้าที่ที่ทำงานเกี่ยวข้องกับการส่งเสริมการเลี้ยงลูกด้วยนมแม่ 2 คน และ 5) นักวิชาการซึ่งเป็นผู้เชี่ยวชาญด้านแม่และเด็ก 2 คน ซึ่งเป็นการคัดเลือกแบบเจาะจง (Purposive sampling) พื้นที่ในการศึกษาครั้งนี้ ได้ดำเนินการบนสื่อสังคมออนไลน์ 2 แพลตฟอร์ม ได้แก่ เว็บไซต์ และช่องยูทูป โดยใช้สื่อในรูปแบบดิจิทัลเป็นเครื่องมือในการวิจัย ใช้เวลาในการรวบรวมข้อมูลและพัฒนาสื่อทุกประเภทเป็นเวลา 18 เดือน และได้มีการติดตามการใช้ประโยชน์จากสื่อออนไลน์ 2 ช่องทาง หลังจากเผยแพร่สื่อในระยะเวลา 3 เดือน ระหว่างเดือนมกราคม-มีนาคม 2563 ซึ่งมีผู้เข้าชมเว็บไซต์ จำนวน 109 คน และเข้าชมช่องยูทูป จำนวน 107 คน และประเมินความคิดเห็นต่อการใช้อสื่อด้วยแบบสอบถามออนไลน์ วิเคราะห์ข้อมูลด้วยความถี่ ร้อยละ และค่าเฉลี่ย

ทั้งนี้ โดยมีรายละเอียดการดำเนินการในขั้นตอนต่าง ๆ ดังนี้

**ขั้นตอนที่ 1** การรวบรวมข้อมูลนวัตกรรมส่งเสริมการเลี้ยงลูกด้วยนมแม่ เป็นขั้นของการเก็บรวบรวมข้อมูลเกี่ยวกับนวัตกรรมส่งเสริมการเลี้ยงลูกด้วยนมแม่ ซึ่งจะนำมาจัดหมวดหมู่ใหม่เป็น 3 รูปแบบ ได้แก่ 1) นวัตกรรมด้านอุปกรณ์ส่งเสริมการเลี้ยงลูกด้วยนมแม่ 2) นวัตกรรมในด้านอาหารและโภชนาการที่ช่วยกระตุ้นการเพิ่มน้ำนมและช่วยอำนวยความสะดวกในการเลี้ยงลูกด้วยนมแม่ และ 3) นวัตกรรมด้านการจัดบริหารการทำงานในองค์กรให้เอื้อต่อการเลี้ยงลูกด้วยนมแม่ของพนักงาน ซึ่งประกอบด้วยข้อมูล 2 ประเภท ได้แก่ ข้อมูลทุติยภูมิ ซึ่งได้จากการรวบรวมข้อมูลนวัตกรรมส่งเสริมการเลี้ยงลูกด้วยนมแม่ที่มีการเผยแพร่ไว้ก่อนแล้วในแหล่งข้อมูลต่าง ๆ เช่น ผลงานทางวิชาการ งานวิจัย ข้อมูลที่เผยแพร่ทางสื่อออนไลน์ เป็นต้น ทั้งนี้ โดยมีการอ้างอิงที่มาของนวัตกรรมต่าง ๆ อย่างชัดเจน และข้อมูลปฐมภูมิ ซึ่งเป็นการเก็บรวบรวมข้อมูลนวัตกรรมส่งเสริมการเลี้ยงลูกด้วยนมแม่เพิ่มเติมจากผู้ให้ข้อมูลที่เกี่ยวข้อง ทั้งจากสื่อสังคมออนไลน์ เช่น การรวมกลุ่มบนเฟซบุ๊กแฟนเพจที่สร้างขึ้น

เพื่อใช้เป็นพื้นที่ศูนย์กลางการสื่อสารเกี่ยวกับการเลี้ยงลูกด้วยนมแม่ในทุกรูปแบบ จากกลุ่มแม่ที่มาแลกเปลี่ยนประสบการณ์กันเกี่ยวกับการเลี้ยงลูกด้วยนมแม่ ผู้สนใจที่เข้ามาร่วมแสดงความคิดเห็น และส่งต่อข้อมูลที่ได้รับความรู้หรือผ่านประสบการณ์ดังกล่าวมาแล้ว และนำมาส่งต่อในสังคมออนไลน์ เป็นต้น และการเก็บข้อมูลผ่านผู้เชี่ยวชาญในสาขาต่าง ๆ ทั้งในแง่การสร้างนวัตกรรมประเภทอุปกรณ์ ด้านอาหารและโภชนาการ และด้านการเตรียมความพร้อมในการจัดบริบทองค์กร โดยใช้วิธีการสัมภาษณ์

**ขั้นตอนที่ 2** การสร้างและพัฒนาสื่อกลางในการเผยแพร่นวัตกรรม หลังจากผ่านการรวบรวมข้อมูลทั้งประเภทปฐมภูมิและทุติยภูมิมาเรียบร้อยแล้ว และจัดหมวดหมู่ข้อมูลเป็นที่เรียบร้อยแล้ว จึงนำมาจัดทำเป็นสื่อกลางในการเผยแพร่ข้อมูลนวัตกรรมส่งเสริมการเลี้ยงลูกด้วยนมแม่ ซึ่งจำแนกเป็นสื่อ 3 ประเภท ได้แก่

1) สื่อที่เผยแพร่ผ่านระบบเครือข่ายหรือสื่อออนไลน์ ซึ่งประกอบด้วย เว็บไซต์ ซึ่งเป็นศูนย์รวมของนวัตกรรมต่าง ๆ ซึ่งมีการจัดประเภทตามนวัตกรรมทั้ง 3 รูปแบบ ที่ได้ทำการรวบรวมผ่านทางข้อมูลทุติยภูมิและข้อมูลปฐมภูมิ โดยทำการเผยแพร่ผ่านระบบเครือข่ายให้ผู้สนใจสามารถเข้าไปใช้ประโยชน์ได้ ซึ่งมีการร่วมกันคัดเลือกนวัตกรรมที่เห็นว่ามีความเหมาะสมกับการใช้ประโยชน์โดยผู้วิจัยและผู้ทรงคุณวุฒิ และได้ดำเนินการจัดทำเว็บไซต์ โดยเริ่มต้นจากการออกแบบโลโก้โครงการ และการกำหนดส่วนประกอบของเว็บไซต์ ก่อนนำข้อมูลต่าง ๆ จากการรวบรวมเผยแพร่และเชื่อมโยงไปที่แหล่งข้อมูลต้นฉบับ โดยจัดประเภทให้ง่ายต่อการใช้งาน

2) สื่อในรูปแบบคลิปวิดีโอเพื่อนำวิธีการในการสร้างหรือจัดทำนวัตกรรมบางประเภทได้ด้วยตนเอง เช่น นวัตกรรมด้านอุปกรณ์ส่งเสริมการเลี้ยงลูกด้วยนมแม่ วิธีการทำอาหาร และตัวอย่างของสถานประกอบการต้นแบบเผยแพร่ให้กับผู้สนใจผ่านทางยูทูป โดยสามารถเชื่อมต่อผ่านทางเว็บไซต์ที่สร้างขึ้นได้อีกช่องทางหนึ่ง โดยผู้วิจัยได้ร่วมกับผู้ทรงคุณวุฒิในการคัดเลือกนวัตกรรมในแต่ละประเภท หลังจากนั้น จึงได้มีการประสานงานในส่วนที่เกี่ยวข้องเพื่อดำเนินการจัดทำ ซึ่งนวัตกรรมทั้ง 3 รูปแบบ มีวิธีการดำเนินการแตกต่างกันไปตามประเภทของนวัตกรรม ดังนี้

- **นวัตกรรมเกี่ยวกับสิ่งประดิษฐ์:** ประกอบด้วยนวัตกรรมสิ่งประดิษฐ์ จำนวน 5 ชิ้น ได้แก่ 1) โคนัท ประคบเต้านม 2) บลาสำหรับบีมนม 3) ผ้าคลุมบีมนมให้นม 4) เสื้อสายเดี่ยวให้นม และ 5) กระเป๋าเก็บรักษานมแม่ ซึ่งมีการสอนขั้นตอนและวิธีการประดิษฐ์นวัตกรรมเหล่านี้ได้ด้วยตนเอง

- **นวัตกรรมด้านอาหารและโภชนาการสำหรับการเลี้ยงลูกด้วยนมแม่:** ซึ่งได้มีการขอความร่วมมือจากผู้เชี่ยวชาญด้านการคิดค้นสูตรอาหารที่เหมาะสมสำหรับแม่ให้นมลูกใหม่เพื่อช่วยพัฒนาสูตรอาหารที่เหมาะสมสำหรับแม่ให้นม 5 เมนูด้วยกัน โดยผู้เชี่ยวชาญได้เป็นผู้ถ่ายทอดและสาธิตวิธีการปรุงอาหารทั้ง 5 เมนู เพื่อให้แม่สามารถนำไปเป็นตัวอย่างได้

- **นวัตกรรมด้านการจัดบริบทการทำงานในองค์กรให้เอื้อต่อการเลี้ยงลูกด้วยนมแม่:** โครงการได้ดำเนินการติดต่อประสานงานหน่วยงานตามเกณฑ์ที่มีการออกแบบบริบทการทำงานในองค์กรเพื่อให้อเอื้อต่อการเลี้ยงลูกด้วยนมแม่ โดยมีหน่วยงานที่ยินดีให้มีการเผยแพร่ข้อมูลในช่วงระยะเวลาที่กำหนด จำนวน 2 หน่วยงาน และขออนุญาตสัมภาษณ์ผู้เกี่ยวข้อง ได้แก่ ตัวแทนผู้บริหารหน่วยงาน และตัวแทนบุคลากรในหน่วยงานที่เคยใช้สวัสดิการในพื้นที่ดังกล่าว เพื่อเผยแพร่เป็นต้นแบบให้กับหน่วยงานอื่น ๆ ในการดำเนินการในหน่วยงานของตน

3) สื่อในรูปแบบอินโฟกราฟิก เพื่อเสนอข้อมูลเกี่ยวกับประสบการณ์และการเตรียมความพร้อมสำหรับแม่ที่ต้องทำงานและเลี้ยงลูกไปพร้อมกัน โดยเผยแพร่ผ่านช่องทางยูทูบและนำเสนอต่อเจ้าหน้าที่หรือหน่วยงานที่เกี่ยวข้องกับการส่งเสริมการเลี้ยงลูกด้วยนมแม่ เพื่อแนะนำต่อกลุ่มเป้าหมายในการใช้ประโยชน์ โดยกระบวนการพัฒนาเนื้อหาและรูปแบบการนำเสนอเน้นการมีส่วนร่วมทั้งจากนักวิจัย แม่ที่ผ่านประสบการณ์เลี้ยงลูกด้วยนมแม่ เจ้าหน้าที่ที่ทำงานด้านการส่งเสริมการเลี้ยงลูกด้วยนมแม่ในพื้นที่ ผู้เชี่ยวชาญด้านการสื่อสาร และนักวิชาการจากสถาบันการศึกษา ในการพัฒนาเนื้อหาและรูปแบบการนำเสนอ

**ขั้นตอนที่ 3** การเผยแพร่และทดลองใช้สื่อ หลังจากได้มีการจัดทำสื่อทั้ง 3 ประเภทแล้วจึงมีการทดลองเผยแพร่สื่อในแต่ละประเภทผ่านระบบเครือข่ายออนไลน์ให้แก่ผู้เข้าถึงระบบออนไลน์ทุกกลุ่ม ทั้งผู้หญิงที่ต้องการเลี้ยงลูกด้วยนมแม่ คนใกล้ชิด และบุคคลเกี่ยวข้อง ตลอดจนตัวแทนสถานประกอบการที่จะสามารถส่งผ่านข้อมูลไปถึงผู้ใช้ประโยชน์โดยตรงได้ โดยก่อนการเผยแพร่ได้มีการขอความเห็นจากผู้ทรงคุณวุฒิเพื่อพิจารณาความเหมาะสมก่อนเผยแพร่ หลังจากนั้นจึงทดลองเผยแพร่ออนไลน์และกำหนดระยะเวลาในการทดลองเผยแพร่ และประเมินความคิดเห็นจากการใช้สื่อจากผู้ใช้ชมในช่วงระยะเวลาประมาณ 3 เดือนหลังจากสื่อเผยแพร่ เพื่อนำข้อมูลความคิดเห็นมาใช้ในการปรับปรุงสื่ออีกครั้งก่อนเผยแพร่ต่อไป

**ขั้นตอนที่ 4** การติดตามผลการใช้ประโยชน์จากนวัตกรรม หลังจากมีการเผยแพร่ข้อมูลนวัตกรรมส่งเสริมการเลี้ยงลูกด้วยนมแม่ไปในระยะหนึ่ง จะมีการติดตามการใช้ประโยชน์โดยสื่อออนไลน์ที่เผยแพร่ผ่านระบบเครือข่ายออนไลน์จะมีการติดตามการใช้ประโยชน์ผ่านทางช่องทางสื่อสารบนสื่อออนไลน์แต่ละประเภท เช่น จากการให้ข้อมูลนวัตกรรมเพิ่มเติมบนเว็บไซต์ จากคอมเมนต์และการติดตามบนยูทูบ ทั้งนี้เพื่อประเมินกระแสการตอบรับ ข้อเสนอแนะ ตลอดจนประโยชน์ที่ผู้ใช้สื่อได้รับจากการเผยแพร่ข้อมูลนวัตกรรมดังกล่าว นอกจากนี้ ยังมีการประเมินรูปแบบนวัตกรรมและติดตามการใช้ประโยชน์จากนวัตกรรมผ่านทางแบบประเมินออนไลน์ในลักษณะ QR Code ที่ระบุไว้บนเว็บไซต์ เพื่อสอบถามความคิดเห็นของผู้ใช้สื่อต่อรูปแบบการนำเสนอ และประโยชน์ที่ได้จากเนื้อหาในสื่อแต่ละประเภท โดยใช้ค่าความถี่ ร้อยละ และค่าเฉลี่ย ในการวิเคราะห์ข้อมูลความคิดเห็น และการวิเคราะห์เนื้อหา (Content analysis) รวมทั้งการประเมินการรูปแบบการดำเนินการและประโยชน์จากนวัตกรรม โดยผู้ทรงคุณวุฒิที่เกี่ยวข้องกับงานด้านการส่งเสริมการเลี้ยงลูกด้วยนมแม่ และผู้เชี่ยวชาญด้านการสื่อสาร เพื่อนำผลการประเมินและข้อเสนอแนะมาปรับปรุงรูปแบบสื่อแต่ละประเภทเพื่อให้สามารถนำไปใช้ประโยชน์ได้อย่างเต็มที่

**ขั้นตอนที่ 5** การประเมินผลการดำเนินโครงการ เป็นการประเมินการดำเนินการโครงการในภาพรวม ซึ่งประเมินทั้งในแง่รูปแบบการดำเนินโครงการ ระยะเวลาในการดำเนินโครงการ ปัญหาและอุปสรรคในการดำเนินโครงการ ตลอดจนความสำเร็จของโครงการ ซึ่งนอกจากจะมีการประเมินในแต่ละกิจกรรมย่อยแล้ว จะมีการประเมินภาพรวมของโครงการทั้งหมด โดยมีการประเมินทั้งในระหว่างดำเนินโครงการจนกระทั่งสิ้นสุดโครงการ แบ่งเป็น 4 ครั้ง ในทุก 6 เดือน เพื่อนำข้อมูลมาใช้ในการปรับปรุงการดำเนินงานเป็นระยะ โดยมีผู้ทรงคุณวุฒิจากภายนอกร่วมในการประเมินโครงการในครั้งสุดท้าย โดยใช้รูปแบบการประเมินชิปปี้ (CIPP Evaluation Model) ซึ่งพัฒนาโดย แดเนียล สต๊ฟเฟิลบีม (Daniel Stufflebeam) ที่แบ่งมิติการประเมินออกเป็น 4 ด้าน คือ การประเมินบริบท (Context-C) ปัจจัยนำเข้า (Input-I) กระบวนการ (Process-P) และผลผลิต (Product-P) มาใช้ในการ

ประเมินความก้าวหน้าของโครงการเป็นระยะ (Formative evaluation) ซึ่งเป็นการประเมินที่มุ่งพิจารณาไปข้างหน้าหรือคาดคะเนถึงสิ่งที่จะเกิดขึ้นและนำผลที่ได้ในแต่ละมิติไปใช้เพื่อการชี้แนะแนวทางการตัดสินใจสำหรับดำเนินการในแต่ละเรื่อง ทั้งนี้ เพื่อก่อให้เกิดความมั่นใจได้ว่าโครงการแผนงาน หรือสิ่งแทรกแซงนั้น ๆ จะมีประสิทธิผล ประสิทธิภาพ คู่มีค่ากับทรัพยากรที่ต้องสูญเสียไป ตอบสนองความต้องการจำเป็นของกลุ่มเป้าหมาย และสามารถแก้ปัญหาที่เกิดขึ้นได้ แทนที่จะเน้นการประเมินโครงการหรือแผนงานเมื่อสิ้นสุดลงแล้วหรือประเมินสรุปรวม (Summative Evaluation) ซึ่งมีลักษณะเป็นการประเมินย้อนหลัง และไม่ได้ให้ข้อเสนอแนะสำหรับการตัดสินใจดำเนินงานจากผลการประเมินแต่ละด้าน [8]

## ผลการวิจัย

การวิจัยและพัฒนาในครั้งนี้ ได้มีการดำเนินการสร้างและพัฒนาสื่อกลางนวัตกรรมส่งเสริมการเลี้ยงลูกด้วยนมแม่ ตลอดจนการติดตามการใช้ประโยชน์ และถอดบทเรียนจากกระบวนการพัฒนา โดยมีรายละเอียดในแต่ละส่วน ดังนี้

### การสร้างและพัฒนาสื่อกลางนวัตกรรมส่งเสริมการเลี้ยงลูกด้วยนมแม่

การจัดทำสื่อกลางในการเผยแพร่ข้อมูลนวัตกรรมส่งเสริมการเลี้ยงลูกด้วยนมแม่ในครั้งนี้ จำแนกเป็นสื่อ 2 ประเภท ได้แก่ 1) เว็บไซต์ ซึ่งประกอบด้วย สื่อในรูปแบบคลิปวิดีโอ สื่อในรูปแบบอินโฟกราฟิก และชุดคู่มือประสบการณ์สำหรับแม่ที่เตรียมความพร้อมสำหรับการเลี้ยงลูกด้วยนมแม่ไปพร้อมกับการทำงาน โดยทำหน้าที่เป็นสื่อกลางในการรวบรวมข้อมูลนวัตกรรมไว้เป็นศูนย์กลาง และสามารถเชื่อมต่อไปยังต้นตอของข้อมูลเพื่อสืบค้นรายละเอียดเพิ่มเติมได้ เพื่อช่วยให้การสืบค้นนวัตกรรมเหล่านี้มีความสะดวกและรวดเร็วมากขึ้น ซึ่งมีการจัดประเภทตามนวัตกรรมทั้ง 3 รูปแบบ ที่ได้ทำการรวบรวมผ่านทางข้อมูลทุติยภูมิและข้อมูลปฐมภูมิ โดยทำการเผยแพร่ผ่านระบบเครือข่ายให้ผู้สนใจสามารถเข้าไปใช้ประโยชน์ได้ โดยสามารถเข้าถึงได้ผ่าน URL <http://www.si.soc.ku.ac.th/> และ 2) ช่องยูทูป เป็นอีกช่องทางหนึ่งในการสื่อสารนวัตกรรม เพื่อเน้นวิธีการในการสร้างหรือจัดทำนวัตกรรมบางประเภทได้ด้วยตนเอง เช่น นวัตกรรมด้านอุปกรณ์ส่งเสริมการเลี้ยงลูกด้วยนมแม่ วิธีการทำอาหาร และเพื่อเผยแพร่ตัวอย่างของสถานประกอบการต้นแบบที่สามารถดำเนินการจัดทำนมแม่ในสถานประกอบการได้ เพื่อให้ผู้สนใจได้เข้ามารับชมข้อมูลดังกล่าวผ่านทางช่องยูทูป Social Innovation for Breastfeeding โดยสามารถเชื่อมต่อผ่านทางเว็บไซต์ที่สร้างขึ้นได้อีกช่องทางหนึ่งด้วย ทั้งนี้ โดยจำแนกประเภทของสื่อในการนำเสนอออกเป็น 2 ส่วน ได้แก่ ข้อมูลเกี่ยวกับนวัตกรรมทั้ง 3 ประเภท และเรื่องเล่าจากประสบการณ์ของแม่ที่เคยต่อสู้กับอุปสรรคในการเลี้ยงลูกด้วยนมแม่ ซึ่งจัดทำในรูปแบบอินโฟกราฟิก

การติดตามการใช้ประโยชน์สื่อกลางนวัตกรรมในครั้งนี้ ได้มีการติดตามโดยผ่านช่องทางสื่อออนไลน์ทั้ง 2 ช่องทาง ได้แก่ ข้อมูลการเข้าชมเว็บไซต์ และการติดตามบนช่องยูทูป ทั้งนี้ เพื่อประเมินกระแสการตอบรับข้อเสนอแนะ ตลอดจนประโยชน์ที่ผู้ใช้สื่อได้รับจากการเผยแพร่ข้อมูลนวัตกรรมดังกล่าว สำหรับเว็บไซต์ของโครงการวิจัยการพัฒนาสื่อกลางด้านนวัตกรรมส่งเสริมการเลี้ยงลูกด้วยนมแม่ภายใต้ URL <http://www.si.soc.ku.ac.th> เริ่มเผยแพร่อย่างเป็นทางการ เมื่อวันที่ 19 มกราคม 2563 ซึ่งทางโครงการวิจัยได้ทำการรวบรวมสถิติผู้เข้าชมเว็บไซต์ สำหรับจำนวนและร้อยละของการเข้าชมเว็บไซต์นั้น ผู้วิจัยได้รวบรวมจำนวน



สถิติผู้เข้าชมดังปรากฏในส่วนด้านล่างของเว็บไซต์ โดยดูผู้วิจัยจะทำการรวบรวมจำนวนผู้เข้าชมและรายงานผลการเข้าชมเว็บไซต์ทุกสิ้นเดือนเป็นเวลา 3 เดือนหลังเผยแพร่ ตั้งแต่สิ้นเดือนมกราคม - สิ้นเดือนมีนาคม 2563 มีจำนวนผู้เข้าชมรวมทั้งสิ้น 109 คน สำหรับจำนวนของการเข้าชมวิดีโอจากช่องทาง Social Innovation for Breastfeeding บนยูทูป รวมผู้เข้าชมทั้ง 3 เดือน ตั้งแต่เดือนมกราคม - มีนาคม 2563 จำนวน 107 คน

นอกเหนือจากการติดตามจำนวนผู้เข้ามาใช้ประโยชน์จากสื่อกลางนวัตกรรมทั้งสองประเภทแล้ว ผู้วิจัยได้มีการประเมินรูปแบบนวัตกรรมและประโยชน์จากนวัตกรรมผ่านทางแบบประเมินออนไลน์ในลักษณะ QR Code ที่ระบุไว้บนเว็บไซต์เพื่อสอบถามความคิดเห็นของผู้ใช้สื่อต่อรูปแบบการนำเสนอ และประโยชน์ที่ได้จากเนื้อหาในสื่อแต่ละประเภท และการประเมินการรูปแบบการดำเนินการและประโยชน์จากนวัตกรรม โดยผู้ทรงคุณวุฒิที่เกี่ยวข้องกับงานด้านการส่งเสริมการเลี้ยงลูกด้วยนมแม่ และผู้เชี่ยวชาญด้านการสื่อสาร เพื่อนำผลการประเมินและข้อเสนอแนะต่าง ๆ มาปรับปรุงรูปแบบสื่อแต่ละประเภทเพื่อให้สามารถนำไปใช้ประโยชน์ได้อย่างเต็มที่

สำหรับการประเมินความคิดเห็นต่อสื่อกลางนวัตกรรมการส่งเสริมการเลี้ยงลูกด้วยนมแม่จากเว็บไซต์ <http://www.si.soc.ku.ac.th/> จากผู้ประเมิน จำนวน 23 คน ที่ประสงค์เข้ามาตอบแบบประเมินตามความสมัครใจ พบว่า ระดับความพึงพอใจโดยเฉลี่ยในภาพรวมของเว็บไซต์อยู่ในระดับมาก โดยเฉพาะในประเด็นเรื่องการรวบรวมองค์ความรู้จากนวัตกรรมต่าง ๆ สามารถทำให้ท่านได้เรียนรู้นวัตกรรมที่แปลกใหม่ มีผู้ตอบในระดับมากในสัดส่วนสูงสุด คิดเป็นร้อยละ 70 รองลงมา คือ ความรู้ที่ได้รับจากนวัตกรรมสิ่งประดิษฐ์ และการชี้แนะแนวทางให้ปฏิบัติตามวิธีการและนวัตกรรมจากความรู้ในด้านสิ่งประดิษฐ์ อาหารสำหรับคุณแม่ และบริบทขององค์กรมากขึ้น โดยประเด็นที่มีสัดส่วนในการตอบความพึงพอใจระดับมากในสัดส่วนน้อยที่สุด คือ การตกแต่งสีสັນของเว็บไซต์ช่วยดึงดูดใจในการส่งเสริมการเลี้ยงลูกด้วยนมแม่

ในส่วนของการประเมินความคิดเห็นต่อสื่อนวัตกรรมจากองค์ความรู้จากช่องทางยูทูป Social Innovation for Breastfeeding พบว่า ผู้ตอบส่วนใหญ่มีระดับความพึงพอใจจากองค์ความรู้บนช่องทางยูทูปซึ่งเมื่อเฉลี่ยในภาพรวมอยู่ในระดับมาก โดยเฉพาะในประเด็นความรู้ที่ได้รับจากการรวบรวมนวัตกรรมบนช่องทางยูทูป การใช้ประโยชน์จากนวัตกรรมอาหารสำหรับคุณแม่ให้นม และการใช้ประโยชน์จากเรื่องเล่าจากประสบการณ์ โดยประเด็นที่ผู้ชมมีความพึงพอใจในระดับมากในสัดส่วนที่น้อยที่สุด คือ การใช้ประโยชน์จากนวัตกรรมสิ่งประดิษฐ์เพื่อส่งเสริมการเลี้ยงลูกด้วยนมแม่ ทั้งนี้อาจเป็นไปได้ว่าการใช้ประโยชน์จากนวัตกรรมสิ่งประดิษฐ์เพื่อส่งเสริมการเลี้ยงลูกด้วยนมแม่ อาจใช้เวลาในการทำสิ่งประดิษฐ์ตลอดจนการหาทรัพยากรหรือวัตถุดิบในการประดิษฐ์อาจไม่เอื้อต่อการสร้างสิ่งประดิษฐ์ในทันที ทำให้เกิดการสับสนในการนำใช้ประโยชน์ได้น้อยกว่านวัตกรรมด้านอื่น

#### **บทเรียนจากการพัฒนาสื่อกลางนวัตกรรมมาส่งเสริมการเลี้ยงลูกด้วยนมแม่**

ในช่วงตลอดการดำเนินโครงการวิจัย ผู้วิจัยได้มีการประเมินโครงการในระยะเวลาดำเนินการ (on-going evaluation) ทั้งในระหว่างดำเนินโครงการจนกระทั่งสิ้นสุดโครงการเพื่อนำข้อมูลมาใช้ในการปรับปรุงการดำเนินงานเป็นระยะ โดยระหว่างกระบวนการดำเนินงานและการประเมินได้เกิดกระบวนการมีส่วนร่วมระหว่างนักวิจัย ผู้ทรงคุณวุฒิในสาขาต่าง ๆ และผู้ใช้ประโยชน์หรือกลุ่มเป้าหมายในการเผยแพร่วัตกรรม ตลอดการดำเนินโครงการ ทั้งนี้ จากผลการประเมินและกำกับติดตามการดำเนินโครงการโดยตลอด สามารถสรุปข้อสังเกต

และเงื่อนไขสำคัญที่เป็นทั้งข้อจำกัดและสิ่งสนับสนุนในการดำเนินงานซึ่งสามารถถอดบทเรียนไว้เป็นแนวทางสำหรับการดำเนินโครงการในลักษณะใกล้เคียงและนำไปสู่การปรับปรุงการบริหารจัดการโครงการในลักษณะเดียวกัน ดังนี้

## 1. เมื่อ “วิถีของแม่” มีความแตกต่างกัน

จากการประเมินบริบท (Context evaluation) เพื่อให้ทราบถึงความต้องการจำเป็น (need) ของแม่กลุ่มนี้ ที่ต้องการเลี้ยงลูกด้วยนมแม่แต่จำเป็นต้องทำงานไปด้วย ซึ่งจากการเก็บข้อมูลทั้งจากเอกสาร งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง และจากการรวบรวมข้อมูลผ่านทางสื่อสังคมออนไลน์ในการศึกษาคั้งนี้ พบว่า สิ่งแม่กลุ่มนี้ต้องการคือเรื่องของ “ข้อมูล” ที่หลากหลาย ทั้งข้อมูลในเชิงวิชาการ และข้อมูลเชิงประสบการณ์ ตลอดจนวิธีการในการจัดการกับสถานการณ์ต่าง ๆ ของผู้ที่ผ่านประสบการณ์มาแล้ว เพื่อเป็นทางเลือกสำหรับตนเองในการตัดสินใจในแบบที่เหมาะสมกับตน เนื่องจากปัญหา (Problem) สำคัญของแม่กลุ่มนี้ คือ เมื่อพบเจอกับสถานการณ์ที่เป็นอุปสรรคในการเลี้ยงลูกด้วยนมแม่ของตนแล้ว จำเป็นต้องหาหนทางในการจัดการปัญหาเหล่านั้นด้วยตนเอง เนื่องจากไม่ว่าจะเป็นระบบการทำงาน โครงสร้างครอบครัว หรือสวัสดิการสังคมต่าง ๆ ยังไม่สามารถช่วยสนับสนุนปัญหาเหล่านี้ได้ เมื่อแม่ต้องพึ่งตนเอง สิ่งแม่ต้องการพึ่งพามากที่สุด และถือเป็นทรัพยากร (Assets) สำคัญ ก็คือ การเข้าถึงข้อมูลด้านนวัตกรรมที่จะช่วยเป็นทางเลือกสำหรับแม่กลุ่มนี้ได้ อีกทั้งช่วยลดปัญหาเรื่องค่าใช้จ่ายต่าง ๆ อันเนื่องมาจากการต้องลงทุนในอุปกรณ์ที่จะช่วยส่งเสริมการเลี้ยงลูกด้วยนมแม่ของตนเอง เพราะถึงแม้ปัจจุบันจะมีอุปกรณ์สิ่งประดิษฐ์ต่าง ๆ ที่ถูกผลิตขึ้นเพื่ออำนวยความสะดวกการเลี้ยงลูกด้วยนมแม่ไว้อย่างมากมายก็ตาม แต่ยังคงมีค่าใช้จ่ายสูง การมีสื่อกลางนวัตกรรมการส่งเสริมการเลี้ยงลูกด้วยนมแม่ในครั้งนี้ จึงเป็นเหมือนโอกาส (Opportunity) ที่จะช่วยให้แม่ได้มีทางเลือกในการจัดการกับสถานการณ์ของตนเองได้มากขึ้น

อย่างไรก็ตาม จากการประเมินสถานการณ์และบริบทโดยรวม ทั้งจากการประเมินโดยผู้วิจัยเองจากการสำรวจข้อมูลที่รวบรวมมา และจากการประเมินโดยผู้ทรงคุณวุฒิ ยังพบข้อจำกัดของการศึกษาคั้งนี้ เนื่องจากข้อมูลนวัตกรรมที่รวบรวมมาได้ส่วนใหญ่มีแนวโน้มที่จะเป็นประโยชน์สำหรับแม่ในกลุ่มที่ทำงานนอกบ้านประเภทงานสำนักงาน (office staff) หรืองานวิชาชีพในองค์กรต่าง ๆ แต่ยังคงมีแม่กลุ่มอื่น ๆ ที่อาจไม่ได้ใช้ประโยชน์จากข้อมูลเหล่านี้เท่าที่ควร เนื่องจากทั้งบริบทการทำงาน และการดำเนินชีวิตค่อนข้างแตกต่างจากข้อมูลที่น่าเสนอไว้ อยู่พอสมควร เช่น แม่ที่ทำงานในลักษณะรับจ้างรายวัน แม่ที่ทำงานในสายพานการผลิตในรูปแบบโรงงานอุตสาหกรรม เป็นต้น ดังนั้น หากจะทำให้สื่อกลางเหล่านี้เป็นประโยชน์สำหรับแม่ในกลุ่มที่มีความหลากหลายมากขึ้น จำเป็นต้องรวบรวมข้อมูลที่มีลักษณะเฉพาะสำหรับแม่กลุ่มอื่น ๆ มานำเสนอเพิ่มเติมไว้ด้วย เพื่อให้มีความหลากหลายมากขึ้น

## 2. เมื่อ “วิธีการ” ต้องสอดคล้องกับ “วิธีคิด” และ “วิถีชีวิต”

สำหรับการประเมินปัจจัยนำเข้า (Input evaluation) ในส่วนของการพัฒนาสื่อกลางนวัตกรรมรูปแบบต่าง ๆ เนื่องจากข้อมูลจากการทบทวนเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง ทำให้เห็นได้ว่า แหล่งข้อมูลซึ่งจะเป็นทรัพยากรสำคัญสำหรับเป็นทางเลือกให้แม่กลุ่มนี้ที่สะดวกและเข้าถึงได้ง่าย สะดวก และใช้ประโยชน์ได้กว้างขวางที่สุด ควรจะเป็นสื่อในลักษณะสื่อออนไลน์ ซึ่งสามารถเข้าถึงผ่านอุปกรณ์พื้นฐานอย่างเช่น โทรศัพท์มือถือใน

รูปแบบสมาร์ตโฟนซึ่งสามารถเข้าถึงเครือข่ายอินเทอร์เน็ตได้ สื่อออนไลน์จึงถูกคัดเลือกเพื่อใช้เป็นรูปแบบของการพัฒนาสื่อกลางสำหรับการศึกษาค้นคว้าครั้งนี้ อีกทั้งใช้งบประมาณในการดำเนินการได้อย่างเหมาะสม

อย่างไรก็ตาม เมื่อพิจารณาถึงรูปแบบของสื่อออนไลน์ที่จะเลือกใช้เป็นสื่อกลางในครั้งนี้ จากการประชุมร่วมกับผู้ทรงคุณวุฒิในด้านการใช้สื่อ และผู้ปฏิบัติงานในฐานะผู้ผลิตสื่อออนไลน์รูปแบบต่าง ๆ ถึงคุณสมบัติข้อจำกัด และอรรถประโยชน์ของสื่อแต่ละประเภท จึงทำให้ผู้วิจัยตัดสินใจที่จะดำเนินการจัดทำสื่อกลางเพียง 2 รูปแบบ คือ เว็บไซต์ และช่องยูทูป เนื่องจากเว็บไซต์มีลักษณะค่อนข้างเป็นทางการ และสามารถสอดแทรกเนื้อหา และข้อมูลจำนวนมากได้ อีกทั้งไม่จำเป็นต้องมีการเคลื่อนไหวอยู่ตลอดเวลา เพียงแต่มีโครงสร้างที่เอื้อให้สามารถเพิ่มเติมข้อมูลนวัตกรรมที่ทบทวนเพิ่มเติมเข้าไปได้เป็นระยะ และยังคงสามารถให้ผู้ใช้ประโยชน์ส่งต่อข้อมูลที่สนใจให้กับผู้พัฒนาเว็บไซต์ได้ด้วย ในขณะที่ช่องยูทูปสามารถนำเสนอสื่อในรูปแบบมัลติมีเดียในรูปแบบภาพเคลื่อนไหวและเสียง และสามารถใช้เป็นสื่อกลางในการถ่ายทอดนวัตกรรมในรูปแบบที่น่าสนใจ ใช้งานง่าย ซึ่งทั้งสองรูปแบบไม่มีค่าใช้จ่ายในการเผยแพร่ สามารถสนับสนุนงบประมาณไปใช้ในการดำเนินการจัดทำสื่อได้อย่างเต็มที่

ในขณะที่สื่อสังคมออนไลน์ในรูปแบบเฟซบุ๊กยังไม่ถูกเลือกมาใช้ในการพัฒนาสื่อกลางในครั้งนี้ ถึงแม้ว่าสื่อในรูปแบบนี้จะสามารถส่งต่อและเผยแพร่ข้อมูลได้กว้างขวางและรวดเร็วก็ตาม แต่ด้วยลักษณะการเคลื่อนไหวของข้อมูลที่เกิดขึ้นได้อย่างต่อเนื่องและรวดเร็ว อาจทำให้ข้อมูลที่ต้องการส่งผ่านไม่สามารถส่งตรงถึงผู้ใช้งานได้อย่างเฉพาะเจาะจง และส่วนใหญ่จะเป็นการส่งผ่านในส่วนของความคิดเห็นมากกว่าเป็นการส่งผ่านข้อมูลนวัตกรรม อีกทั้งสื่อในรูปแบบนี้จำเป็นต้องมีผู้ดูแลระบบคอยติดตามและตอบกลับข้อมูลอยู่ตลอดเวลา ซึ่งเป็นข้อจำกัดที่ไม่สามารถดำเนินการได้ในโครงการวิจัยลักษณะนี้ ซึ่งมีขอบเขตด้านระยะเวลาและกรอบของการดำเนินงานที่ค่อนข้างชัดเจน

นอกจากในส่วนของการพัฒนาสื่อกลางนวัตกรรมส่งเสริมการเลี้ยงลูกด้วยนมแม่แล้ว จากแผนการดำเนินงานเดิมซึ่งกำหนดไว้ให้มีการนำข้อมูลนวัตกรรมเหล่านี้ไปเผยแพร่แก่กลุ่มเป้าหมายในลักษณะหลักสูตรการฝึกอบรมสำหรับแม่ที่ต้องการเตรียมความพร้อมสำหรับการเลี้ยงลูกด้วยนมแม่ในพื้นที่จังหวัดเชียงใหม่ ด้วยการจัดอบรมโดยตรงให้กับกลุ่มเป้าหมายกลุ่มนี้ โดยอาศัยวิทยากรทั้งจากผู้เชี่ยวชาญและแม่ผู้มีประสบการณ์เป็นต้นแบบ โดยกำหนดกรอบการอบรมและจำนวนผู้เข้าร่วมอบรมไว้จำนวนหนึ่ง ซึ่งหลังจากขั้นตอนของการพัฒนาสื่อเสร็จสิ้นลงและเข้าสู่ขั้นตอนของการทดลองเผยแพร่สื่อ ผู้วิจัยได้ประชุมหารือร่วมกับผู้ทรงคุณวุฒิทั้งในสายวิชาการและในสายการสื่อสาร ได้รับความเห็นร่วมกันในรูปแบบของการเผยแพร่ที่เหมาะสมสำหรับการวิจัยในครั้งนี้แทนที่การจัดฝึกอบรม ซึ่งพบข้อจำกัดทั้งในแง่ของเวลาและการเดินทาง เนื่องจากแม่กลุ่มนี้มักมีภาระหน้าที่ทั้งงานในบ้านและนอกบ้าน ทำให้มีโอกาสที่จะมาเข้ารับการอบรมโดยสมัครใจได้ยาก และในแง่ของความคุ้มค่าในการดำเนินงานเนื่องจากการจัดอบรมแต่ละครั้งจะสามารถกำหนดจำนวนผู้เข้าอบรมได้ค่อนข้างจำกัด

ดังนั้น หลังจากประชุมร่วมกับผู้ทรงคุณวุฒิ จึงกำหนดทางเลือกในการเผยแพร่ข้อมูลนวัตกรรมแทนที่การจัดอบรมให้กับกลุ่มเป้าหมายโดยตรง ด้วยการจัดทำเนื้อหาการเผยแพร่หรืออบรมในรูปแบบสื่อ อินโฟกราฟิก

เผยแพร่บนช่องทางช่องยูทูปเพิ่มเติม เนื่องจากเป็นช่องทางที่ได้พัฒนาไว้แล้ว และยังสามารถเพิ่มเติมเนื้อหาได้อย่างต่อเนื่อง โดยสามารถเผยแพร่ได้ทันที และไม่จำเป็นต้องจำกัดกลุ่มเป้าหมายเฉพาะแม่ที่เลี้ยงลูกด้วยนมแม่ แต่สามารถเข้าถึงผู้สนใจได้หลากหลายกลุ่ม และกลุ่มเป้าหมายสำคัญอีกกลุ่มหนึ่ง คือ ผู้ปฏิบัติงานที่ทำหน้าที่ในการส่งเสริมการเลี้ยงลูกด้วยนมแม่ในองค์กรและหน่วยงานต่าง ๆ โดยการแนะนำสื่อโดยตรง หรือจากการเข้ามาค้นหาในระบบเครือข่าย และนำสื่อเหล่านี้ไปใช้งานได้ทันที ซึ่งมีความคุ้มค่าในด้านงบประมาณเมื่อเปรียบเทียบกับอัตราประโยชน์ที่ได้รับ ซึ่งมีความสอดคล้องกับทั้งวิธีการในการแสวงหาข้อมูลของผู้ใช้สื่อในปัจจุบัน และสะดวกเหมาะสมกับรูปแบบการใช้ชีวิตของคนในสังคมปัจจุบันที่จะเลือกแสวงหาข้อมูลเองในเวลาที่ตนเองสะดวก โดยไม่ต้องมีกรอบทั้งในเรื่องของพื้นที่และเวลาเป็นตัวกำหนด

### 3. เมื่อ “กระบวนการ” ควรมาพร้อมกับ “การมีส่วนร่วม”

ในระหว่างกระบวนการดำเนินโครงการ ผู้วิจัยได้มีการประเมินกระบวนการดำเนินงานเป็นระยะ เพื่อพิจารณาตรวจสอบและติดตามการดำเนินงาน ซึ่งพบว่า ข้อจำกัดและเงื่อนไขสำคัญที่ส่งผลต่อการดำเนินโครงการในครั้งนี้อย่างมากที่สุด คือ การควบคุมการทำงานให้เป็นไปตามระยะเวลาที่กำหนด เนื่องจากเมื่อได้ดำเนินการตามขั้นตอนการพัฒนาสื่อกลางแล้ว พบว่า ขั้นตอนที่อาศัยระยะเวลามากที่สุด คือ การจัดทำคลิปวิดีโอซึ่งใช้เวลาอย่างมากในขั้นตอนการคัดเลือก การติดต่อประสานงาน การถ่ายทำ โดยเฉพาะในส่วนของนวัตกรรมด้านบริบทการทำงานที่ส่งเสริมการเลี้ยงลูกด้วยนมแม่ เนื่องจากการถ่ายทำที่จำเป็นต้องมีการติดต่อขออนุญาตผู้มีอำนาจในองค์กรในการให้ความอนุเคราะห์สัมภาษณ์ ถ่ายทำ และเผยแพร่ข้อมูลในส่วนที่เกี่ยวข้องผ่านสื่อออนไลน์ ทั้งนี้อาจเนื่องมาจากการเผยแพร่ข้อมูลเหล่านี้ย่อมส่งผลกระทบต่อภาพลักษณ์ขององค์กร การจะอนุญาตให้ดำเนินการและเผยแพร่จึงเป็นสิ่งที่ผู้บริหารองค์กรจำเป็นต้องตระหนักอย่างมาก จากการติดต่อประสานงานหน่วยงานต่าง ๆ ตามข้อมูลของสถานประกอบการที่มีการดำเนินการเกี่ยวกับการจัดตั้งมมแม่จำนวนหลายองค์กร โดยใช้ระยะเวลาเฉพาะสำหรับการติดต่อประสานงานในเรื่องดังกล่าวมากกว่า 3 เดือน เนื่องจากต้องรอการนำเสนอเรื่อง และการพิจารณาจากผู้รับผิดชอบในแต่ละขั้นตอน โดยเฉพาะองค์กรขนาดใหญ่ ทำให้ในที่สุดเหลือองค์กรที่ยินดีให้สัมภาษณ์ ถ่ายทำ และเผยแพร่ เพียง 2 องค์กรเท่านั้น ด้วยเหตุผลและเงื่อนไขดังกล่าวมา จากเงื่อนไขดังกล่าว จึงทำให้ระยะเวลาในการดำเนินโครงการต้องขยายออกไปอีกประมาณ 3 เดือน

นอกจากข้อจำกัดในเรื่องของระยะเวลาที่ไม่เป็นไปตามเป้าหมายแล้ว เนื่องจากการปรับเปลี่ยนรูปแบบการเผยแพร่ข้อมูลนวัตกรรม จากรูปแบบการจัดอบรมที่กำหนดไว้ตามแผนมาเป็นการเผยแพร่ในรูปแบบอินโฟกราฟิกด้วยเหตุผลดังที่กล่าวมาแล้ว ดังนั้น เมื่อปรับเปลี่ยนวิธีการนำนวัตกรรมไปเผยแพร่ทำให้จำเป็นต้องเปลี่ยนแปลงรูปแบบการประเมินผลจากการเผยแพร่นวัตกรรมเหล่านั้นด้วย ซึ่งพบข้อจำกัดในการดำเนินงานในส่วนนี้ เนื่องจากไม่สามารถทราบถึงกลุ่มเป้าหมายที่ชัดเจนเหมือนกับการฝึกอบรมซึ่งสามารถกำหนดตัวบุคคลที่เข้ารับการอบรมได้แบบเฉพาะเจาะจงและติดตามประเมินผลจากผู้เข้ารับการอบรมได้โดยตรง

อย่างไรก็ตาม การปรับเปลี่ยนรูปแบบการดำเนินงานเพื่อเผยแพร่นวัตกรรมสู่กลุ่มเป้าหมาย สามารถทำให้มีกลุ่มเป้าหมายหลากหลายมากขึ้น เนื่องจากการดำเนินงานด้วยสื่อออนไลน์สามารถดำเนินการได้อย่างสะดวกมากขึ้น ประหยัดงบประมาณ นอกจากนั้น กลุ่มเป้าหมายอีกกลุ่มที่สำคัญซึ่งสามารถดำเนินการเพิ่มเติมจากการปรับเปลี่ยนรูปแบบในครั้งนี้ คือ การหันมาให้ความสำคัญกับการส่งเสริมต่อยอดนวัตกรรมที่มีอยู่แล้วหรือมีการ

ดำเนินการไว้แล้วโดยผู้ปฏิบัติงานหรือผู้เกี่ยวข้องกับงานส่งเสริมการเลี้ยงลูกด้วยนมแม่ ตัวอย่างเช่น พยาบาลวิชาชีพที่ปฏิบัติงานในด้านนี้โดยตรง ซึ่งผู้วิจัยได้มีโอกาสเข้าพบเพื่อนำเสนอสื่อกลางนวัตกรรมดังกล่าว และได้มีโอกาสแลกเปลี่ยนเรียนรู้เกี่ยวกับการพัฒนานวัตกรรมโดยหน่วยงานอย่างต่อเนื่อง แต่บางส่วนยังไม่มีการเผยแพร่ในรูปแบบสื่อออนไลน์ ทำให้ยังไม่เกิดการเผยแพร่ได้อย่างแพร่หลาย จึงทำให้เกิดการสร้างความร่วมมือระหว่างผู้ปฏิบัติงานและวิชาการ โดยมีเป้าหมายเดียวกันในการส่งเสริมการเลี้ยงลูกด้วยนมแม่ ซึ่งเป็นอีกช่องทางหนึ่งในการมีส่วนร่วมในกระบวนการพัฒนาสื่อกลางที่เป็นประโยชน์ร่วมกัน

ดังนั้น ในส่วนของรูปแบบการประเมินผล นอกจากจะมีการปรับเปลี่ยนเป็นการประเมินโดยผ่านผู้เข้ามาใช้ประโยชน์จากสื่อออนไลน์ที่ได้จัดทำขึ้นแล้ว ส่วนหนึ่งยังสามารถประเมินโดยผ่านการนำไปใช้งานต่อของผู้ปฏิบัติงานโดยตรงในฐานะผู้ทรงคุณวุฒิที่ร่วมประเมินสื่อ และประโยชน์ที่ได้รับจากการนำสื่อเหล่านั้นไปใช้ประโยชน์ต่อไป ซึ่งเป็นการเก็บข้อมูลการประเมินผลโดยใช้วิธีการที่ไม่ก่อให้เกิดการรบกวน (Unobtrusive) แก่ผู้ปฏิบัติงานให้มากที่สุดเท่าที่จะเป็นไปได้ [8] อีกทั้งยังเกิดการสร้างสัมพันธภาพที่ดีระหว่างผู้ปฏิบัติงานที่มีเป้าหมายร่วมกันอีกด้วย

#### 4. เมื่อ “ความสำเร็จ” ไม่ใช่ “จุดสิ้นสุด”

ผลสำเร็จของการดำเนินโครงการในครั้งนี้ ส่วนหนึ่งสามารถประเมินได้จากข้อมูลเชิงปริมาณอันได้จากการประเมินผ่านแบบประเมินผลการเข้าชมนวัตกรรม และผลการประเมินความคิดเห็นที่มีต่อสื่อทั้งสองรูปแบบที่โครงการใช้เป็นสื่อกลาง อย่างไรก็ตาม สิ่งที่ค้นพบจากกระบวนการดังกล่าว ทำให้ทราบว่า กลุ่มเป้าหมายที่เข้ามาใช้ประโยชน์ดังกล่าว ไม่ได้มีเฉพาะกลุ่มเป้าหมายเดิมตามความคาดหวังของผู้วิจัย แต่ในที่ยังปรากฏกลุ่มผู้ใช้ประโยชน์ทั้งแม่ที่กำลังเลี้ยงลูกด้วยนมแม่ ผู้หญิงที่กำลังเตรียมตัวเป็นแม่และตั้งใจจะเลี้ยงลูกด้วยนมแม่ บางส่วนเป็นญาติพี่น้องของแม่ที่เลี้ยงลูกด้วยนมแม่ เป็นเพื่อนหรือคนรู้จักกับแม่ที่เลี้ยงลูกด้วยนมแม่ และผู้สนใจทั่วไป ทั้งนี้อาจเนื่องมาจากธรรมชาติของสื่อออนไลน์ที่สามารถเผยแพร่ข้อมูลได้อย่างกว้างขวาง และอาจจะเชื่อมโยงกับคำค้นอื่น ๆ ที่ใกล้เคียง ทำให้มีผู้สนใจสามารถมองเห็นและอาจเข้ามาดูข้อมูลโดยไม่ได้ตั้งใจไว้แต่แรกอีกด้วย อย่างไรก็ตาม หากสามารถประเมินผลการนำไปใช้โดยตรงผ่านทางแม่ที่นำไปใช้ประโยชน์โดยตรงและมีการติดตามผลจากการนำไปใช้ประโยชน์ จะสามารถประเมินให้เห็นถึงผลจากการนำข้อมูลที่เผยแพร่ไปใช้ให้เกิดประโยชน์ได้อย่างชัดเจนมากขึ้น อีกทั้ง การวิจัยครั้งนี้ยังไม่ได้มีเป้าหมายในการประเมินผลกระทบ (Impact evaluation) จากการนำข้อมูลนวัตกรรมที่เผยแพร่ผ่านสื่อกลางไปใช้ประโยชน์จนก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลง เช่น นำไปสู่ความสำเร็จหรือระยะเวลาในการเลี้ยงลูกด้วยนมแม่ เนื่องจากไม่ได้มีการควบคุมปัจจัยหรือเงื่อนไขอื่น ๆ ที่มีผลต่อการเลี้ยงลูกด้วยนมแม่ ซึ่งมีหลากหลายเงื่อนไขที่ไม่สามารถกำหนดและควบคุมได้ ดังนั้น จึงเป็นเพียงการประเมินผลการได้เข้าถึงสื่อและข้อมูลเบื้องต้นเท่านั้น

อย่างไรก็ตาม นอกเหนือจากผลผลิตที่ประเมินได้จากข้อมูลเชิงปริมาณเหล่านั้น สิ่งที่เป็นผลลัพธ์อื่น ๆ สำหรับการวิจัยครั้งนี้ ซึ่งอาจไม่สามารถประเมินในเชิงตัวเลขได้ คือ การเปิดโอกาสให้มีการพัฒนาศักยภาพของผู้ร่วมดำเนินโครงการในภาพรวม ไม่ว่าจะเป็นผู้ดำเนินการพัฒนาสื่อ ซึ่งส่วนใหญ่ผู้ที่ทำหน้าที่ในการพัฒนาสื่อเหล่านี้ร่วมกับผู้วิจัย คือ ผู้ช่วยนักวิจัยซึ่งเป็นนิสิตทั้งระดับปริญญาตรีและปริญญาโท รวมอย่างน้อย 10 คน ทั้งนี้ นอกเหนือจากการพัฒนาทักษะทางวิชาการในสาขาวิชาที่เรียนแล้ว นิสิตเหล่านี้ยังได้ฝึกฝนทักษะในด้านการจัดทำ

สื่อและเทคโนโลยีสารสนเทศออนไลน์ ซึ่งเป็นคุณสมบัติอีกประการหนึ่งที่ช่วยเพิ่มฐานความสามารถให้กับนิสิตกลุ่มนี้เมื่อสำเร็จการศึกษาและไปปฏิบัติงานในองค์กร นอกจากนี้ ยังเป็นการฝึกฝนในแง่กระบวนการวิจัย การแก้ไขปัญหาเฉพาะหน้า และทักษะการติดต่อประสานงานกับหน่วยงานที่เกี่ยวข้องอีกด้วย ซึ่งถือเป็นผลสำเร็จอีกส่วนหนึ่งของโครงการนี้ที่ได้มีโอกาสพัฒนาศักยภาพของบุคคลเหล่านี้ด้วย

นอกจากนั้น ผลลัพธ์ในแง่ของการสร้างความร่วมมืออันเนื่องมาจากกระบวนการมีส่วนร่วมในการดำเนินโครงการ ทั้งในส่วนของหน่วยงานที่ให้ความร่วมมือในการถ่ายทอดข้อมูลนวัตกรรมของหน่วยงาน ผู้ทรงคุณวุฒิในด้านการสื่อสาร ซึ่งมีส่วนร่วมในการพัฒนาและให้ข้อเสนอแนะเกี่ยวกับนวัตกรรม ตลอดจนผู้ทรงคุณวุฒิในด้านวิชาการแม่และเด็กที่ให้ข้อเสนอแนะในเรื่องความน่าเชื่อถือ และรูปแบบของข้อมูลที่ควรมีการนำเสนอ รวมทั้งผู้มีส่วนร่วมในส่วนของผู้ปฏิบัติงานโดยตรงในงานส่งเสริมการเลี้ยงลูกด้วยนมแม่ในฐานะพยาบาลวิชาชีพ ซึ่งเป็นผู้ที่ให้ข้อเสนอแนะเกี่ยวกับรูปแบบนวัตกรรมและสื่อที่เหมาะสมในการนำไปใช้ประโยชน์ และมีส่วนร่วมในการนำสื่อกลางนวัตกรรมไปเผยแพร่และใช้ประโยชน์ในการปฏิบัติงาน ซึ่งถือเป็นผลสำเร็จและความคุ้มค่าอีกส่วนหนึ่งของโครงการในแง่ของการมีส่วนร่วมและการสร้างเครือข่ายในการปฏิบัติงานที่เกิดขึ้น โดยมุ่งเป้าหมายเดียวกันในการส่งเสริมการเลี้ยงลูกด้วยนมแม่ ซึ่งจะส่งผลต่อสังคมในระยะยาวได้หากความร่วมมือเหล่านี้สามารถแพร่ขยายในวงกว้างออกไป

## สรุปและอภิปรายผล

การประเมินความก้าวหน้าของโครงการเป็นระยะ (Formative evaluation) ซึ่งเป็นการประเมินที่มุ่งพิจารณาไปข้างหน้าหรือคาดคะเนถึงสิ่งที่เกิดขึ้นและนำผลที่ได้ในแต่ละมิติไปใช้เพื่อการชี้แนะแนวทางการตัดสินใจสำหรับดำเนินการในแต่ละเรื่องนั้น ทำให้โครงการวิจัยสามารถนำข้อมูลที่ได้รับจากการดำเนินงานในแต่ละระยะมาทำการปรับปรุงกระบวนการดำเนินงานที่กำลังดำเนินอยู่นั้นมีข้อจำกัดหรือปัญหาอุปสรรคอย่างไร ตลอดจนสามารถตอบสนองความต้องการและการใช้ประโยชน์ของกลุ่มเป้าหมายได้ตรงตามเป้าประสงค์ และยังสามารถปรับเปลี่ยนรูปแบบการดำเนินการให้สอดคล้องกับเงื่อนไขบริบทที่ปรับเปลี่ยนไปอยู่ตลอดเวลาได้อย่างเหมาะสม ที่เห็นได้อย่างชัดเจนจากการถอดบทเรียนกระบวนการพัฒนาสื่อกลางนวัตกรรมส่งเสริมการเลี้ยงลูกด้วยนมแม่ในครั้งนี้ นอกจากนี้ จะเห็นได้ว่า หัวใจสำคัญอย่างหนึ่งของกระบวนการดำเนินการในครั้งนี้ที่ได้จากการถอดบทเรียนคือ มุมมองที่มีต่อผู้หญิงในฐานะแม่ ซึ่งมีความหลากหลายไปตามสถานภาพของผู้หญิงในบริบทต่าง ๆ อีกด้วย

ทั้งนี้ หากเลือกอธิบายชีวิตของผู้หญิงที่ต้องเป็นทั้ง “แม่” และ “แรงงาน” ในสังคมสมัยใหม่ซึ่งมีโครงสร้างแบบ high modernity ภายใต้วิถีคิดของ Anthony Giddens (1991) ซึ่งแตกต่างจากโครงสร้างของสังคมสมัยใหม่ในยุคก่อนหน้า เนื่องจากมีการเปลี่ยนแปลงความสัมพันธ์ของผู้คนอย่างมาก อีกทั้งบุคคลจะถูกผลักดันให้สร้างอัตลักษณ์ตัวตนหรือ self-identity ที่ต้องเลือกรูปแบบชีวิตของตัวเองอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ [9] เช่นเดียวกับเรื่องของ “อัตลักษณ์ความเป็นแม่” หรือ self-identity of motherhood ด้วย โดยอัตลักษณ์ของผู้หญิงที่เป็นแม่ในที่นี้ได้ถูกสร้างขึ้นผ่านกระบวนการไตร่ตรองสะท้อนคิด (self-reflexivity) ของผู้หญิงเอง การเลี้ยงลูกด้วยนมแม่ในสังคมยุคนี้จึงถือเป็น “ทางเลือก” สำหรับผู้หญิง ไม่ใช่การบังคับ แต่ในเมื่อโครงสร้างสังคมยังมีส่วนที่เป็น “rules” หรือบรรทัด

ฐานที่คนในสังคมใช้เป็นแนวทางปฏิบัติ และยังคงมีอำนาจในการกำหนดเส้นทางชีวิตของผู้คน ถึงแม้จะไม่เบ็ดเสร็จเด็ดขาดเหมือนในอดีตก็ตาม ดังนั้น การเลี้ยงลูกด้วยนมแม่จึงยังถือเป็นบรรทัดฐานที่สังคมกำหนดว่าเป็นสิ่งที่ “แม่” ต้องยึดถือปฏิบัติ แต่ในขณะที่เดียวกัน สังคมก็คาดหวังว่าผู้หญิงควรทำหน้าที่ในฐานะ “แรงงาน” ซึ่งมีบทบาททางเศรษฐกิจทั้งในระดับครัวเรือนและระดับองค์กรไปพร้อม ๆ กัน จึงทำให้ผู้หญิงจำเป็นต้องดำรงอัตลักษณ์ทั้งสองด้าน คือ เป็นทั้ง “แม่” และ “แรงงาน” ในเวลาเดียวกันเหมือนเหรียญซึ่งมีทั้งสองด้าน

แต่ในทางกลับกัน โครงสร้างสังคมในปัจจุบันกลับมีทั้งส่วนที่เอื้อและไม่เอื้อต่อการดำรงอัตลักษณ์ดังกล่าว จนในที่สุดแล้ว “ผู้หญิง” จึงต้องเป็นผู้รับภาระในการสร้างสมดุลระหว่างอัตลักษณ์ที่สังคมคาดหวังทั้งสองส่วนนี้ให้ได้ด้วยตนเอง ซึ่งหากไม่สามารถทำได้ผู้หญิงก็จะได้รับผลกระทบจากภาวะดังกล่าวทั้งในรูปแบบของผลกระทบจากบทบาทที่ขัดกัน (role conflict) จากการเพิ่มภาระรับผิดชอบให้กับผู้หญิง และการถูกตีตรา (labeling) จากสังคม เนื่องจากไม่สามารถดำรงอัตลักษณ์ตามความคาดหวังของสังคมได้ ผู้หญิงที่เป็นแม่ในปัจจุบันจึงจำเป็นต้องอาศัยและแสวงหาทรัพยากร หรือ “resources” ในทุกรูปแบบ เพื่อช่วยในการสร้างและรักษาอัตลักษณ์ตัวตนของคนเป็นแม่ที่เป็นทั้งผลผลิตจากระบบการไตร่ตรองสะท้อนคิดของตนเองและความคาดหวังของสังคมไว้ให้ได้ อย่างไรก็ตาม เนื่องจากการที่บุคคลจะตัดสินใจในทางเลือกแบบใดจำเป็นที่จะต้องตัดสินใจโดยการประเมินบนฐานของทรัพยากร หรือ “resource” ที่ตนเองมีอยู่ ทรัพยากรในที่นี้จึงเป็นสิ่งที่ช่วยเสริมให้บุคคลสามารถบรรลุในสิ่งที่ต้องการได้ เพราะการที่บุคคลจะสามารถดำเนินการใด ๆ ในชีวิตประจำวันได้จำเป็นต้องอาศัยทรัพยากรที่มีอยู่ในตัวซึ่งอาจจะมีรูปแบบเป็นวัตถุดิบของ หรือความสามารถอื่น ๆ ที่จะทำให้สามารถดำเนินการกระทำหรือปฏิสัมพันธ์ตามที่ตนเองต้องการได้ ในที่นี้ทรัพยากรจึงเป็นสิ่งที่ทำให้บุคคลเกิดอำนาจ (power) เพื่อนำไปสู่เป้าหมายที่บุคคลต้องการ โดยบุคคลจะใช้ทรัพยากรทุกครั้งเมื่อมีการปฏิสัมพันธ์กับผู้อื่น ซึ่งจะทำให้บุคคลนั้นมีอำนาจในการกำหนดการกระทำของผู้อื่นได้ [10-11] ซึ่งจากกรณีศึกษาในครั้งนี้แสดงให้เห็นว่า กระบวนการในการพัฒนาสื่อกลางนวัตกรรมส่งเสริมการเลี้ยงลูกด้วยนมแม่ในที่นี้จัดได้ว่าเป็นการสนับสนุนด้าน “resource” อย่างหนึ่ง เพื่อให้ผู้หญิงที่ต้องทำหน้าที่ทั้งในส่วนของ “แม่” และ “แรงงาน” ใช้เป็นฐานในการตัดสินใจในทางเลือกสำหรับการเลี้ยงลูกด้วยนมแม่ของตนเอง

ทั้งนี้ จากบทเรียนและเงื่อนไขที่กล่าวมาแล้วในประเด็นเรื่องของความหลากหลายในกลุ่มแม่ที่เลี้ยงลูกด้วยนมแม่ซึ่งมีความแตกต่างทั้งในรูปแบบการดำเนินชีวิตและโอกาสในการเข้าถึงข้อมูล ตลอดจนข้อจำกัดในเรื่องการใช้นวัตกรรมที่สอดคล้องกับการใช้ชีวิต โดยเฉพาะในมิติด้านการทำงาน ดังนั้น การดำเนินงานเชิงรุกเพื่อให้เข้าถึงกลุ่มแม่ที่มีความหลากหลาย โดยเฉพาะการทำงานในสถานประกอบการหลากหลายรูปแบบที่เป็นทั้งอุปสรรคและแรงสนับสนุนหากผู้บริหารของหน่วยงานเห็นความสำคัญ และสถานประกอบการมีศักยภาพเพียงพอที่จะดูแลและให้การสนับสนุนแม่กลุ่มนี้ได้ ซึ่งนวัตกรรมส่งเสริมการเลี้ยงลูกด้วยนมแม่ในบริบทเหล่านี้อาจมีลักษณะเฉพาะที่ไม่จำเป็นต้องอยู่ในรูปแบบที่พบเห็นจากสื่อกลางในครั้งนี้อย่างเดียว แต่สามารถปรับเปลี่ยนรูปแบบให้สอดคล้องกับข้อจำกัดและเงื่อนไขของแม่และสถานประกอบการแต่ละแห่งได้

นอกเหนือจากการพัฒนาสื่อกลางที่ดำเนินการในโครงการนี้แล้ว จากผลการศึกษา พบว่า หน่วยงานที่ทำงานเชิงรุกด้านการส่งเสริมการเลี้ยงลูกด้วยนมแม่ในปัจจุบันมีศักยภาพอย่างมากในการพัฒนานวัตกรรมของตนเองที่คิดว่าเหมาะสมและสามารถใช้งานได้อย่างมีประสิทธิภาพ เพื่อสนับสนุนการทำงานของหน่วยงานตน ซึ่ง

ผู้ปฏิบัติงานเหล่านี้ควรได้รับการส่งเสริมให้สามารถสร้างช่องทางในการพัฒนาสื่อกลางนวัตกรรมเหล่านี้ได้ด้วยตนเอง เพื่อรวบรวมและแลกเปลี่ยนนวัตกรรมในรูปแบบต่าง ๆ ระหว่างหน่วยงานที่ทำงานในประเด็นใกล้เคียงกัน เนื่องจากผู้ปฏิบัติงานเหล่านี้ต่างมีความพร้อมทั้งในด้านประสบการณ์และความใกล้ชิดกับสภาพปัญหาตลอดจนกลุ่มเป้าหมายเป็นอย่างดี ซึ่งหากได้รับการสนับสนุนทั้งจากผู้บังคับบัญชาและหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง ทั้งในส่วนของด้านนโยบายและความร่วมมือจากภาควิชาการ จะช่วยเพิ่มศักยภาพของผู้ปฏิบัติงานกลุ่มนี้ให้สามารถมีเครื่องมือที่ช่วยส่งเสริมการทำงานได้อย่างมีประสิทธิภาพมากขึ้น ซึ่งจะส่งผลดีต่อการสนับสนุนให้เกิดการเลี้ยงลูกด้วยนมแม่ได้อย่างเป็นระบบมากขึ้น

อย่างไรก็ตาม จะเห็นได้ว่า ข้อจำกัดสำคัญสำหรับการรวบรวมนวัตกรรมในครั้งนี้ คือ การรวบรวมเฉพาะนวัตกรรมที่ปรากฏและเผยแพร่ผ่านระบบเครือข่ายเท่านั้น ในขณะที่จากการได้แลกเปลี่ยนประสบการณ์กับผู้ปฏิบัติงานในส่วนที่เกี่ยวข้องกับงานการส่งเสริมการเลี้ยงลูกด้วยนมแม่ พบว่า ได้มีการพัฒนานวัตกรรมในรูปแบบต่าง ๆ อย่างต่อเนื่อง แต่ไม่ได้มีการนำเสนอหรือเผยแพร่ไว้ในระบบเครือข่าย ทำให้ไม่สามารถเชื่อมโยงผ่านสื่อกลางในครั้งนี้ได้ นอกจากนี้ การจัดแบ่งประเภทของนวัตกรรมที่กำหนดไว้ในการศึกษาครั้งนี้ 3 รูปแบบยังไม่เพียงพอที่จะครอบคลุมนวัตกรรมส่งเสริมการเลี้ยงลูกด้วยนมแม่บางประเภทที่อยู่นอกเหนือจากการจัดกลุ่มดังกล่าว ดังนั้น หากจะมีการพัฒนาศูนย์กลางรวบรวมข้อมูลในลักษณะดังกล่าว ควรพิจารณาเพิ่มเติมถึงความครอบคลุมทั้งในส่วนของรูปแบบการเผยแพร่ และรูปแบบนวัตกรรมที่มีความหลากหลายร่วมด้วย

บทเรียนจากการพัฒนาสื่อกลางนวัตกรรมส่งเสริมการเลี้ยงลูกด้วยนมแม่ในครั้ง อาจถือเป็นตัวอย่างการดำเนินงานการพัฒนาสื่อรูปแบบหนึ่ง ซึ่งอาจปรับใช้กับกลุ่มเป้าหมายอื่นได้ เนื่องจากปัจจุบันสื่อกลางประเภทสื่อสังคมออนไลน์ได้เข้ามามีอิทธิพลและบทบาทต่อวิถีคิดและวิธีการดำเนินชีวิตของประชากรทุกกลุ่ม ซึ่งอาจมีการปรับเปลี่ยนรูปแบบของสื่อไปตามความสอดคล้องกับกลุ่มเป้าหมายที่ต้องการดำเนินการ เช่น ผู้สูงอายุที่ปัจจุบันเข้าถึงสื่อออนไลน์ได้อย่างกว้างขวางเช่นกัน ตลอดจน การพัฒนาสื่อที่ดำเนินการโดยเจ้าหน้าที่หรือผู้ปฏิบัติงานที่เกี่ยวข้องกับกลุ่มเป้าหมายอื่น ๆ สามารถประยุกต์ใช้แนวทางจากโครงการนี้ในการพัฒนาสื่อกลางที่เหมาะสมกับรูปแบบการทำงานต่อไป

## กิตติกรรมประกาศ

โครงการวิจัยครั้งนี้ ได้รับทุนอุดหนุนการวิจัยจากคณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ ประจำปีงบประมาณ 2561-2562

## เอกสารอ้างอิง

- [1] เกียรติศักดิ์ จีระแพทย์. (2553). Breastfeeding: ความสำคัญต่อการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์. ใน: นิพนธ์พร วรมงคล บรรณาธิการ. *คู่มือการอบรมผู้เชี่ยวชาญการเลี้ยงลูกด้วยนมแม่*. พิมพ์ครั้งที่ 2 (หน้า 20-30). กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์องค์การสงเคราะห์ทหารผ่านศึก.
- [2] Hannula, L.S., Kaunonen, M.E., & Puukka, P.J. (2014). A study to promote breast feeding in the Helsinki Metropolitan area in Finland. *Midwifery*. 30(6): 696-704.



- [3] ชัยวัฒน์ อภิวันทนา และคณะ. (2554). *ปัจจัยที่มีผลต่อการส่งเสริมการเลี้ยงลูกด้วยนมแม่อย่างเตี๋ยว 6 เดือน*. รายงานการวิจัย. อุตรธานี: ศูนย์อนามัยที่ 8.
- [4] สุกัญญา แสงตุ่น. (2543). *ปัจจัยที่มีผลต่อพฤติกรรมมารการเลี้ยงทารกด้วยนมมารดาของมารดาทารกน้ำหนักน้อย* ในโรงพยาบาลของรัฐ ในเขตกรุงเทพมหานครและปริมณฑล. วิทยานิพนธ์วิทยาศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาสุศึกษา กรุงเทพฯ: บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์.
- [5] จิราพร หอมชเชม. (2552). *ปัจจัยที่มีความสัมพันธ์กับพฤติกรรมมารการเลี้ยงลูกด้วยนมแม่จนถึงอายุ 6 เดือนของ* แม่ที่มารับบริการที่คลินิกสุขภาพเด็กดี โรงพยาบาลพระมงกุฎเกล้า. ปรินญาณิพนธ์ วท.ม. (สุศึกษา). กรุงเทพฯ: บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์.
- [6] ยุพยง แห่งเขาวนิช. (2558). *สร้างงานดี ชีวิตีสุขด้วยนมแม่*. ใน *เอกสารประกอบการประชุมวิชาการนมแม่แห่งชาติ ครั้งที่ 5 “ภาคีร่วมใจ ช่วยแม่ไทยให้เลี้ยงลูกด้วยนมแม่”*. ศิริพัฒนา ศิริธนารัตนกุล (บรรณาธิการ). วันที่ 2-4 กันยายน 2558 โรงแรมมณเฑียรริเวอร์ไซด์ กรุงเทพฯ. หน้า 74-76. กรุงเทพฯ: ปรินทร์แอนด์มอร์จำกัด.
- [7] ภัทรพรรณ ทำดี. (2562). *เมื่อแม่ต้องกลับไปทำงาน: ภาวะยากลำบากสำหรับแม่ทำงานในการเลี้ยงลูกด้วยนมแม่*. *วารสารพัฒนาสังคม*. 21(1): 77-94.
- [8] รัตนะ บัวสนธิ์. (2556). *รูปแบบการประเมิน CIPP และ CIPPIEST มโนทัศน์ที่คลาดเคลื่อนและถูกต้องในการใช้ CIPP and CIPPIEST Evaluation Models: Mistaken and Precise Concepts of Applications*. *วารสารศิลปการศึกษาศาสตร์วิจัย*. 5(2): 7-24.
- [9] Giddens, A. (1991). *Modernity and Self-identity: self and society in the late modern age*. Cambridge: Polity Press.
- [10] Ritzer, G. 2007. *Contemporary Sociological Theory and Its Classical Roots, The Basics*. (2nd ed.). New York: McGraw-Hill.
- [11] Jones, P. 2003. *Introducing Social Theory*. Cambridge: Polity Press.